

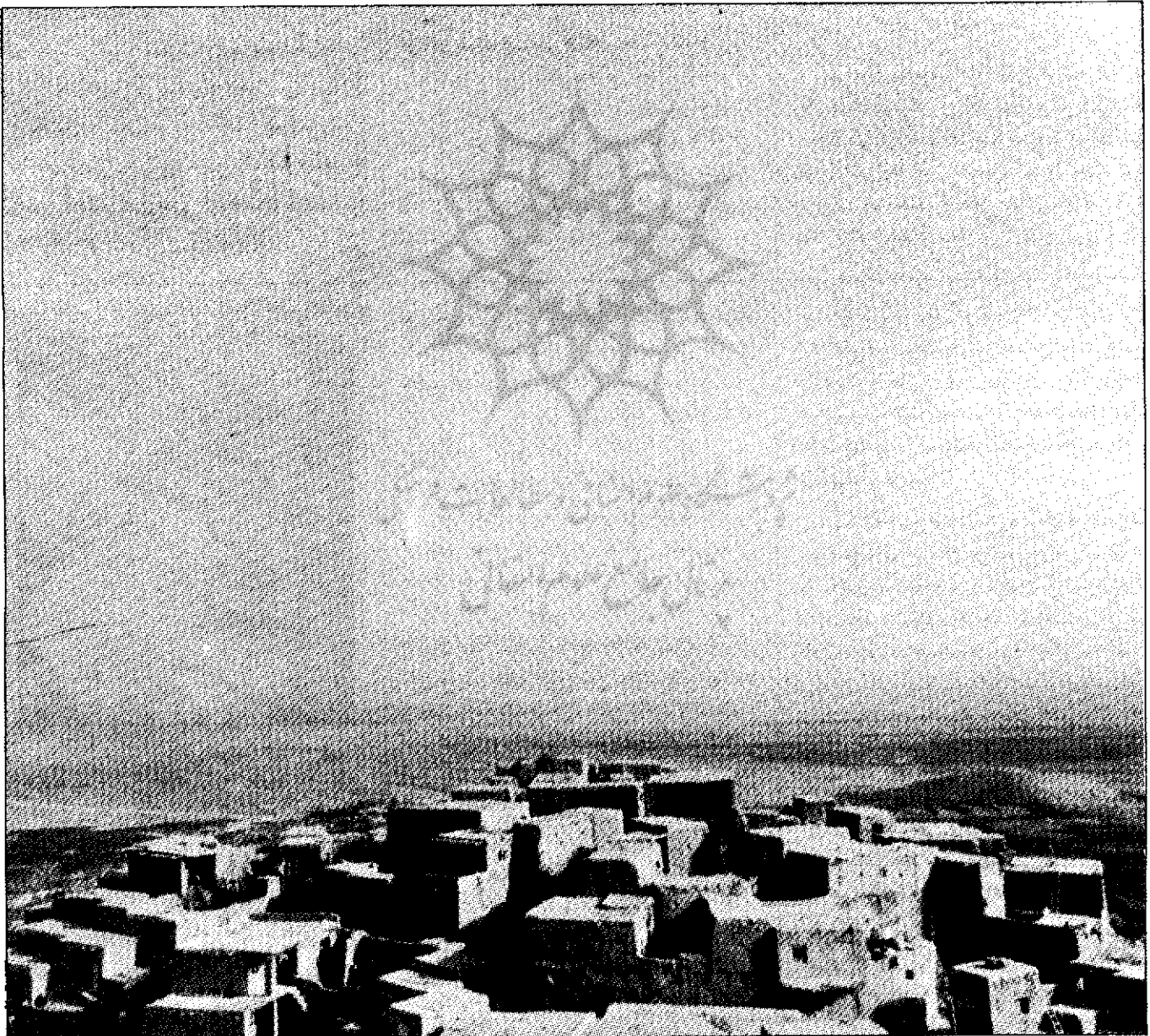
• از جمله منافع تمرکز جمعیتی کاهش نرخ هزینه خدماتی است که عده ای معتقدند این کاهش همواره نسبت به جمعیت معکوس نیست بلکه دارای محدودیت بوده و از حد مشخصی، هزینه ها سیر صعودی به خود می گیرد.

جایگاه روستا در رشد و توسعه - (قسمت سوم)

تمرکز و عدم تمرکز

• انگیزه اساسی هر تمرکز بر اساس کسب نوعی مطلوبیت پی ریزی شده که این موضوع بخوبی می تواند حد و مرز این تمرکزها را مشخص نماید.

• حدود و ثغور تمرکز بر حسب قابلیتها، ظرفیتها، کششهای اجتماعی و اقتصادی موضوع (تمرکز) تبیین میگردد.

در ادامه فصل تعاریف از مباحث «جایگاه روستا در رشد و توسعه» در شماره گذشته به مفهوم توسعه اشاراتی شد که در این قسمت سعی می شود تصویری از مفهوم تمرکز و عدم تمرکز ارائه گردد تا زمینه های اصلی مباحث اساسی این سلسله مقالات فراهم گردد. امید است با تبیین مفاهیم توسعه و تمرکز و عدم تمرکز و روستا (در آینده) در شکل گیری صحیح موضوع که در پی پاسخ به سؤال جایگاه روستا در رشد و توسعه؟ می باشد موفق شویم.

در بحث گذشته از این سلسله بررسیها به موضوع تمرکز رسیدیم و در آنجا اشاره گردید که یکی از موارد ضروری در بخش تعاریف مقوله تمرکز و عدم تمرکز است لذا در این قسمت حول محور فوق گذری هرچند کوتاه خواهیم داشت.

تعریف تمرکز:

معنای لغوی تمرکز در فرهنگ دهخدا چنین آمده است که؛ تمرکز مصدر برخاسته از مرکز است، همچون تمرکز قوا و تمرکز عایدات و در تداول امروزه معنی فراهم آمدن و فراهم کردن استعمال می شود.

مفهوم تمرکز و عدم تمرکز در محاورات اجتماعی و اقتصادی اصطلاح عامی است که همگان بر حسب موضوع کلی ای که به آن می پردازند بکار می گیرند، و در سلسله مقالات «جایگاه روستا در رشد و توسعه» که سعی بر تبیین این موضوع دارد در تعریف و تفهیم مقوله روستا و شهر، پرداختن به این مسئله از ضروریات خواهد بود. به همین شکل است که در این بحث عمدتاً مفهوم اجتماعی و اقتصادی موضوع را که عموماً عینیت آن بیشتر است بررسی خواهیم کرد.

واژه تمرکز را عموماً ممکن است مترادف تجمع و تراکم جمعیت بکار بگیریم و گاهی به مفهوم تجمع و تراکم سرمایه های اقتصادی، بعبارت دیگر از تجمع سرمایه های اقتصادی در یک نقطه جغرافیائی رفته رفته تمرکز نیروی انسانی پدیدار می گردد و به همین ترتیب تمرکز و تجمع انسانها است که بر محورهای مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، نظامی، جغرافیائی و... منطقه ای متمرکز را تشکیل می دهد. بنابراین ماهیت تمرکز را در تجمع انسانها و سرمایه های

موارد تمرکز

۱- فرهنگی

بنظر می رسد که تراکم سرمایه های اقتصادی و نیروی انسانی در یک منطقه جغرافیائی با اهداف گوناگون و در حول محورهای شاخصی شکل یافته باشد که از آن جمله ممکن است، مقوله های فرهنگی سبب ایجاد تراکم و تمرکز در یک ناحیه ای گردیده باشد. مثلاً حوزه علمیه قم و یا نجف یکی از مؤثرترین مواردی بوده که شهرهای مذهبی قم و نجف کنونی ما را به این شکل درآورده است و بعبارت دیگر، جاذبه فرهنگی این دو شهر سبب شده است که خواستاران و جویندگان علم و فضیلت را حول خود متمرکز نماید. البته این موضوع را تنها در این دو شهر نمی توانیم خلاصه ببینیم. در شهرهای بسیار بزرگ، حتی در ممالک دیگر نیز این عامل سبب تمرکز نیروهای انسانی گردیده و بعبارت دیگر تمرکز فعالیت های اقتصادی و غیره ای که در این مناطق ایجاد می شود بر اساس وجود محور تمرکز جمعیتی ای است که، حول مسائل فرهنگی متمرکز شده اند.

۲- مسائل اجتماعی

نگاهی سطحی و کوتاه به مناطقی که همواره سبب آماج حملات بیگانه قرار می گرفته اند این مفهوم را تداعی می کند که تعاون و یاری همدیگر در مقابل دشمن مشترک، سبب نزدیکی و زندگی دسته جمعی انسانهایی گشته است، که این انگیزه را در ایجاد تمرکزهای انسانی در گذشته بیشتر از حال می توان مشاهده نمود، که اساس شکل گیری بعضی از مناطق حتی شهری را می توان همین موضوع یافت.

۳- مسائل اقتصادی

میل به بهره گیری بیشتر از سرمایه های اقتصادی و در سیستم های پیشرفته اقتصادی کنونی، تمرکز سرمایه را یکی از عوامل بسیار مهم در کسب سود بیشتر و هزینه های تولید پائین تر می دانند لذا تراکم سرمایه های مادی و انسانی حول محور تولید، همواره از شاخصهای بارز تمرکز و تراکم جمعیتی و اقتصادی بشمار رفته است و بر این اساس بسیاری از شهرهای کنونی در کشورهای صنعتی و همچنین بعضی از شهرهای کشورهای جهان سوم بدینگونه شکل یافته اند و توانسته اند امکانات کارآئی سرمایه را به میزان

۴- مسائل سیاسی

از طرفی مخالفت های سیاسی با دولت ها نیز بنوبه خود موجبات تراکم و تمرکز نیروهای انسانی و سرمایه های اقتصادی را در بعضی از مناطق و نواحی جهان پدید آورده است و همین موضوع بعنوان یک عامل تعیین کننده در تحکیم و استقرار این جوامع بشمار می رفته است و از طرف دیگر تمرکز قدرتهای سیاسی در مناطق مختلف نیز موجبات تمرکزهای جمعیتی و اقتصادی را نیز فراهم نموده است.

۵- مسائل نظامی

اهمیت بعضی از مناطق استراتژیک در نواحی مختلف که امکان تهدید دشمنان از آنجا می رفته است سبب تجمع نیروهای انسانی و به تبع آن سرمایه های اقتصادی گردیده است، ایجاد شهرهای مرزی که در اغلب نقاط جهان ایجاد می گردند، در ابتدا با یک چنین انگیزه ای حول محورهای نظامی شکل گرفته اند.

۶- مسائل جغرافیائی

شاید بتوان مسائل جغرافیائی را از ابتدائی ترین موضوعات و مواردی دانست که انسانها را بدور خود جمع نموده است. حاصلخیزی زمین و آب و هوای خاص در مناطق مختلف سبب ایجاد تراکم های جمعیتی و انسانی در نواحی مختلف جهان شده است.

پس از اشاره به مواردی که سبب ایجاد تمرکز و تراکم می گردد، موضوع با اهمیت دیگری پیش می آید. که تذکر آن لازم است، و آن حدود و ثغور تمرکز حول محورهای یاد شده می باشد. آیا مثلاً صرف سود بیشتر در تراکم سرمایه های اقتصادی، تمام سرمایه های اقتصادی یک ناحیه، و یا یک کشور می بایست در یک مکان جمع آوری گردد و یا اینکه این تمرکز دارای مشخصات ویژه ای می باشد که محدودیتهائی بلحاظ ماهیتی در چگونگی شکل گیری آن ایجاد می نماید.

منظور از طرح مطلب فوق این است که موضوعیت فرهنگی که سبب ایجاد تمرکز در یک ناحیه را گشته است تا زمانی می تواند این محوریت خود را در تراکم نیروهای انسانی و سرمایه های اقتصادی حفظ نماید که ظرفیت بازدهی آن تا منتهی الیه منطقه متمرکز شده جمعیتی و اقتصادی، تأیید شده باشد و بعبارت دیگر موضوع اصلی و محور تمرکز قادر باشد تمام عناصر مجتمع شده را که بخاطر آن جمع شده اند را

تحت پوشش خود داشته باشد و زمانیکه تسلط بر آن موضوع را در حیطه خود نبیند، موضوعیت تمرکز که مثلاً (فرهنگ) بوده است، منتفی می‌گردد لذا حدود و ثغور تمرکز برحسب قابلیتها، ظرفیتها و کششهای اجتماعی و اقتصادی موضوع، تبیین می‌گردد و بعبارت دیگر بعنوان مثال ظرفیت بازدهی مثبت یک یا چند سرمایه گذاری در یک یا چند بخش اقتصادی، دارای محدودیت می‌باشد که عبور و تجاوز از آن سبب بروز اثرات منفی خواهد شد.

بنابراین انگیزه اساسی هر تمرکز براساس کسب نوعی مطلوبیت و مشروعیت پی ریزی شده که این دو موضوع بخوبی می‌تواند حد و مرز این تمرکزها را مشخص نماید.

فرهنگی داشته، یعنی از متن و بطن یک فرهنگ برخاسته شده‌اند هرچند که ممکن است در بعضی جوامع جنبه ارزشی تحمیل گردد (البته تصور ارزش با معیارهای جغرافیائی، اقتصادی و غیره را نیز در بعضی از جوامع نمی‌توان دور از ذهن دانست).

به هر تقدیر شکل‌گیری طبیعی چگونه زیستن جوامع همواره حول یک محور خاص بوده است و حتی این موضوع را می‌توان در تراکم جمعیتی و مرزبندی‌های جغرافیائی کشورها صادق دانست.

پس آنچه تاکنون به آن اشاره گردید عبارت بود از تعریف و ابعاد گوناگون تمرکز، و می‌توان از این قسمت بحث این نتیجه را گرفت که بدلیل تکمیل ظرفیتهای اقتصادی، اجتماعی و غیره

ارزشی جامعه ما مطابقت دارد؟ به سخن دیگر آیا حد و مرزی که معیارهای ارزشی جامعه برای تمرکز و تراکم منابع انسانی و اقتصادی تعیین می‌کند چه می‌باشد؟ آیا بمنظور ایجاد خدمات توسط دولت، حد مجاز برای تراکم و تمرکز نیروهای اداری و خدماتی در مناطق مختلف به چه میزان می‌تواند باشد؟ و آیا تمرکز برای ایجاد حداکثر سودآوری از منابع سرمایه‌ای و انسانی در فعالیتهای اقتصادی را تا کجا مجاز می‌توان دانست؟ و بعبارت دیگر تمام این آیه‌ها در رابطه با قابلیت و کشش ارزشهای محوری تمرکز است که تا چه میزان اجازه تمرکز را به ما می‌دهد؟ بمنظور جلوگیری از پیچیدگی بحث به ذکر مثالی دیگر اشاره گردد که: مثلاً آیا سود بیشتری که از تراکم

مثلاً در ابعاد فرهنگی وقتی یک تجمعی صورت می‌گیرد تا زمانی این کانون، اثرات مثبت با ارزشهای تعیین شده فرهنگی را خواهد داشت که امکانات درونی (استاد و غیره) و امکانات برونی (امکانات رفاهی اولیه زیستن و تحصیل و غیره) در این تمرکز، پاسخگوی نیازهای ایجاد شده باشند. در غیر اینصورت مشکل بتوان ادعا کرد که یک چنین سیستم بیش از حد متراکم شده، قادر به پیگیری اهداف خویش باشد. و همین گونه در مسائل اجتماعی و اقتصادی و سیاسی و غیره خواهد بود که منابع و مطلوبیتهای و معیارهایی در تعیین این حدود و ثغور مؤثر واقع می‌گردند. که این معیارها که اصولاً در تمام جوامع جنبه ارزشی و

شکلهای مختلف تمرکز است که در حال حاضر موضوع تمرکز و عدم آن را به میان آورده است و به عبارت دیگر تاکنون (چند دهه اخیر) چون جوامع مختلف در مناطق گوناگون (خصوصاً غرب) کشش پذیرش را در جذب منابع و انسانها را داشته‌اند، بازدهی منفی تمرکز بیش از حد مطرح نشده بود، ولی علیرغم پیشرفت علوم و فنون، با این حال مشکلات ناشی از تمرکز دوشادوش مطلوبیتهایی که این مقوله ایجاد کرده در حرکت بوده است.

اما آنچه‌ییزی که در اینجا بدنبال آن هستیم این است که آیا تمرکزهای منابع انسانی و اقتصادی حول محورهای فوق تا چه اندازه با معیارهای

و تمرکز نیروی انسانی و سرمایه اقتصادی بدست می‌آید، صرف این موضوع، ما چقدر در ایجاد مناطق متمرکز مجاز هستیم؟ و آیا در صورت ایجاد خدمات رفاهی که یکی از مشکلات عمده تمرکز می‌باشد، قضیه به همین جا ختم می‌گردد و موضوع دیگری را نمی‌توان دخیل دانست؟

هرچند می‌بایست اذعان داشت که در این مرحله اطلاعات ما بسیار ضعیف است، اما این موضوع از مشکلات مهمی است که بر سر راه برنامه ریزی و تصویر آینده وجود دارد که در صورت عدم سنجش پارامترهای مؤثر در آن و در نتیجه عدم شناخت اصولی از مشکلات و یا تسهیلات آن ممکن است نتایج معکوس در برنامه ریزی داشته

باشیم. بهر صورت تجربه کشور و همچنین ممالک دیگر در صد سال اخیر می تواند چشم اندازی از منافع و مشکلات ناشی از تمرکز و یا عدم تمرکز را مشخص نماید، لذا در ادامه بحث پیرامون آن خواهیم پرداخت.

منافع تمرکز جمعیتی

۱ - کاهش نرخ هزینه خدماتی (به این مفهوم است که تجمع جمعیت سبب کاهش هزینه های خدماتی می شود اما این نکته قابل توجه است که عده ای معتقدند این کاهش همواره نسبت به جمعیت معکوس نیست) ^{هزینه} بلکه دارای محدودیت بوده و از مرز مشخصی، هزینه ها سیر صعودی پیدا می نمایند).

- ۲ - بکارگیری تکنولوژی پیچیده و مدرن تر و در نتیجه تولید کالای مرغوب تر.
- ۳ - بهره گیری بیشتر از نیروهای متخصص.

منافع تمرکز به لحاظ فرهنگی

- ۱ - صرفه جویی در هزینه های آموزشی.
- ۲ - تسریع حرکت های علمی.
- ۳ - بهره گیری مناسب تر از امکانات آموزشی.

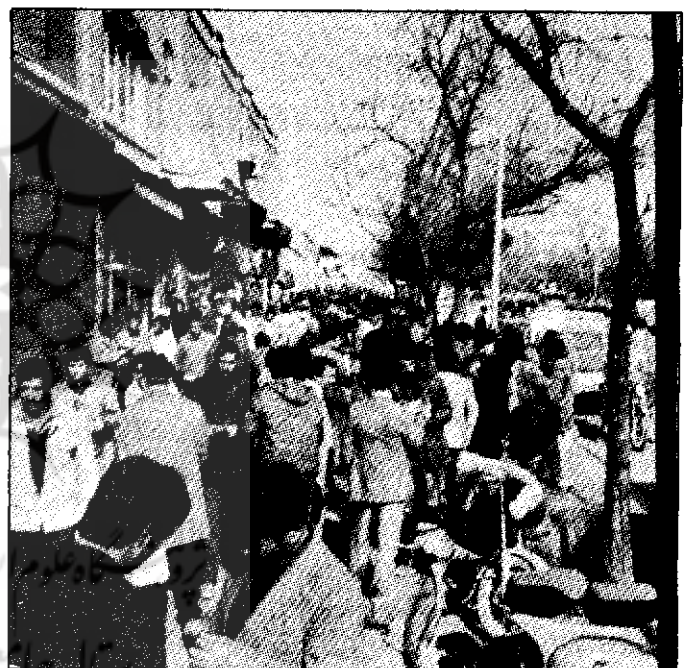
منافع تمرکز به لحاظ جغرافیائی

- ۱ - استفاده مناسب تر از صنایع تولیدی.
- ۲ - کاهش هزینه های عملیاتی در روند تولید (کاهش هزینه های دسترسی به مواد اولیه).

- ۲ - تأمین آسانتر و کم هزینه تر رفاه اجتماعی.
- که با بررسی هر کدام از محورهای فوق موضوع قدری روشنتر می گردد اما بی مناسبت نیست که به بعضی مشکلات ناشی از تمرکز نیز اشاره ای داشته باشیم تا در موقع مناسب هر کدام از محورها را به نقد و بررسی بگذاریم که نیاز به تذکر ندارد که این موضوع می تواند، در شرایط کنونی مصداق پیدا نماید و یا اینکه با وضع ایده آل سنجیده شود.

مشکلات ناشی از تمرکز جمعیتی

- ۱ - مسکن
- ۲ - الزام به وجود نیروها و سیستم های مدرن خدماتی.

- ۲ - ایجاد رفاه اجتماعی سریعتر.
- ۳ - استفاده مناسب از وسائل ارتباط جمعی.
- ۴ - ایجاد جریانهای بزرگ سیاسی بر علیه دشمنان داخلی و خارجی.
- ۵ - ایجاد نیروهای منسجم نظامی.
- ۶ - بهره وری ماکزیمم از امکانات جغرافیائی (که این مسئله هم تا نسبت مشخصی صادق بوده بلکه افزایش جمعیت از یک حد مشخص سبب کاهش بهره وری می گردد).

منافع تمرکز اقتصادی

- ۱ - سود نسبی بیشتر از منافع انسانی و سرمایه ای و صرفه جویی در هزینه های عملیاتی تولید (سرمایه گذاری نسبی کمتر و سود بیشتر).

- ۳ - افزایش تولید و بهره برداری از تکنولوژی.
- منافع تمرکز به لحاظ سیاسی
- ۱ - تشکیل نیروهای موافق سیاسی.
- ۲ - برقراری ارتباطات نزدیک و مستقیم با مردم.
- ۳ - عدم نیاز به پیچیدگی تشکیلات سیاسی در انسجام مردم نسبت به غیر خودی.
- ۴ - تسهیل در امر بالا بردن آگاهیهای سیاسی.

منافع تمرکز به لحاظ اجتماعی

- ۱ - آسان بودن آموزش عمومی اجتماعی.

- ۳ - ترافیک
- ۴ - اشتغال ناقص.
- ۵ - آلودگی هوا.
- ۶ - قرار گرفتن در معرض خطرات هولناک نظامی.
- ۷ - عدم صرفه جویی وقت و ایجاد اوقات تحمیلی زائد انسانها.
- ۸ - تخصصی (جزء جزء) شدن حرفه ها و عوارض اجتماعی ناشی از آن.
- ۹ - استفاده نامتناسب از منابع آب و خاک (کثرت بیش از حد جمعیت در نقطه ای که دارای منابع آب و خاک مساعد می باشد سبب بهره برداری نامتناسب از آنها خواهد شد).

تمرکز و عدم تمرکز

بقیه از صفحه ۷

۱ - عدم تعدیل رفاه اجتماعی در سطح کشور.

۲ - بی توجهی به شخصیت اجتماعی انسانهای غیربوش.

پس از بیان ابعاد مختلفی که در ارتباط با مفاهیم تمرکز طرح گردید در خاتمه این تعریف، این موضوع یادآوری شود که در راستای مباحث «جایگاه روستا در رشد و توسعه» کشور، عنایت به دو مقوله تمرکز و عدم تمرکز در سیاست گذاری های اجتماعی - اقتصادی از اهمیت ویژه ای برخوردار است، زیرا که مطلق نمودن مزایای تمرکز سبب عدم بهره گیری کشور از منافع عدم تمرکز خواهد شد، که به وضوح تجربه در اکثر جوامع نشان میدهد که عدم توجه هماهنگ به این دو مقوله و یا مطلق نگری در هر یک، چه ضایعات اجتماعی و اقتصادی ای را فراهم نموده است.

با امید به اینکه از تعریف تمرکز و بیان مزایا و مشکلات ناشی از تمرکز در ادامه بحث در آینده، از این مفاهیم استفاده نمایم.

پاورقی:

۱ - گروهی واژه مقولات را در محاورات اجتماعی، تراکم هدایت شده آن، تعریف می کنند. (از واژه تراکم انباشته شدن نیز استفاده می شود).

اطلاعی

قابل توجه مراکز علمی، تحقیقاتی، آرشیو و کتابخانه ها:

بدینوسیله با اطلاع میرساند که مجلات جهاد سازندگی بصورت صحافی شده از شماره ۱ تا ۷۲ در شش مجلد شرح زیر:

۱ تا ۱۶، ۱۷ تا ۲۹، ۳۰ تا ۳۸، ۳۹ تا ۴۹،

۵۰ تا ۶۲ و ۶۳ تا ۷۲ آماده عرضه میباشد لذا علاقمندان میتوانند جهت تهیه مجلات فوق الذکر بابت هر یک مجلد مبلغ یکهزار و پانصد ریال

بجسار جاری ۲۰۹۵ بانک ملت شعبه جهاد سازندگی واریز و فیش آنرا همراه با آدرس کامل خود (قید شود مربوط بکدام مجلد) بآدرس دفتر

مجله: تهران - میدان آفریقا خیابان بخارست شماره ۸ کد پستی ۵۱۴۶ ارسال نمایند ضمناً

مقتضیان خارج از کشور هزینه های پستی را محسوب نمایند.

و من... التوفیق
دفتر مجله جهاد

۱۰ - نیاز به مصرف بیشتر جهت تأمین نیازهای جدیدتر ناشی از این شیوه.

مشکلات ناشی از تمرکز اقتصادی (سرمایه ای)

۱ - ضایعات کارخانه ای.

۲ - تحمیل استقرار شیوه خاصی از زندگی برای کارگران.

۳ - عدم امکان ایجاد خلافت در مدیریت های فنی عمومی (وجود انگیزه های شخصی در سطوح مختلف مدیریت های فنی - همواره منشاء خلافت های بسیار شده است).

۴ - تجویز روحیه ماشین زدگی در کارکنان.

۵ - عدم توزیع عادلانه سرمایه ای انسانی و اقتصادی (این عدم توزیع هم بلحاظ اجتماعی مطرح می گردد و هم بلحاظ اقتصادی).

۶ - عقب ماندگی مناطق دیگر و عدم امکان استفاده مناسب از منابع آب و خاک.

مشکلات ناشی از تمرکز جغرافیائی

۱ - عدم استفاده از منابع آب و خاک سراسر کشور.

۲ - افزایش ضایعات منابع (بهره برداری بیش از حد از این منابع فرسودگی آن را زیاد نموده و موجبات مرگ زودرس خواهد شد).

۳ - عدم تحرک در حل معضلات اجتماعی اقتصادی مناطق غیرمساعده.

مشکلات ناشی از تمرکز فرهنگی

۱ - عدم امکان دسترسی و فراگیری علم برای همه.

۲ - پائین آمدن روحیه علمی در بین آحاد مردم در مناطق دیگر.

مشکلات ناشی از تمرکز سیاسی

۱ - آمادگی زمینه رشد جریانهای مخالف در مناطق غیربوش.

۲ - ایجاد زمینه ناامنی سیاسی مناطق غیربوش.

مشکلات ناشی از تمرکز اجتماعی

این مناطق الآن دارد ارسال می شود و یا این که برای تأمین بذراصلاح شده مناطق سردسیر، می بینیم که آخر فصل کشت، بذراآماده تحویل به استان میشود. کشت شان را عقب انداخته اند تا کود برسد و این کار هم باعث می شود که کیفیت محصول گندم شان پایین بیاید. بنابراین میتوان گفت که عمده ترین مشکل کشاورزی ما در سطح استان، تأمین و تهیه بموقع نهاده های کشاورزی است. من فکر می کنم اگر بخواهیم که کشاورزی ما رشد کند باید کلیه نیازمندی های سال ۶۵ را در انبارهایمان داشته باشیم تا بتوانیم جوابگوی نیازهای کشاورزان باشیم.

مشکل دیگر که در زمینه دیمزارها داریم، کوچک بودن قطعات زمین های دیم است که امید است با تلاشی که انجام می شود این زمین ها یا تبدیل به زراعت های مشاع بشوند و یا حداقل قطعات کوچک زمین ها را سرهم بریزند و بقول معروف زمین هایشان را یکجا بکنند، در اینصورت بسیاری از مشکلات کشت این زمین ها برطرف خواهد شد. زیرا مسئله کوچک بودن زمین و طولیل و کم عرض بودن آن ها باعث میشود که ماشین آلات زراعی بخصوص ماشین آلات کشت دیم نتواند به خوبی در این زمین ها کار کنند و یا اینکه ما نتوانیم از وسایل مکانیزه استفاده نموده و کشت وسیع انجام دهیم. این مسئله باعث می شود که کیفیت و کمیت محصول پایین آمده و هزینه های تولید بالا برود. با کمال تأسف مقداری از زمین های لرستان هم به همین صورت است. یکی دیگر از مشکلات، این است که کانال تأمین بعضی از نهاده های مورد نیاز طرح ها، دستگاه دیگری غیر از جهاد است که عدم هماهنگی آن با زمان بندی طرح ها موجب مشکلاتی در اجرا می شود که امید است با تلاش برادران مسئول برای سال های آینده از طریق جهاد و در موقع مناسب تأمین گردد.